

سوال

پدرم - رحمه الله - از دنیا رفته و من می خواهم صدقه‌ای جاریه برای روح او قرار دهم که نیکی‌هایش را افزوده و درجاتش را نزد پروردگارش بالا ببرد. کارهایی مانند ساختن مسجد یا چاپ کتاب‌های علمی که مسلمانان از آن سود ببرند. اما یکی از شیوخ به ما فتوا داد که این کار فایده‌ای ندارد زیرا از مال او نیست و صدقه جاریه باید حتماً از کار خود انسان در حال زندگی و پیش از وفات او باشد و این است که بعد از مرگش به او سود می‌رساند. آیا سخن این شیخ درست است؟ و اگر درست نیست بهترین کاری که برای پدر درگذشته ما سودمند را به من بگویید و جزاکم الله خیرا.

پاسخ مفصل

الحمدلله.

علما بر این اتفاق نظر دارند که دعا و استغفار و صدقه و حج به میت می‌رسد.

اما دعا و استغفار، به دلیل این سخن الله متعال است که می‌فرماید:

وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ [حشر: ۱۰]

(و کسانی که بعد از آنان آمده‌اند می‌گویند: پروردگارا ما و آن برادرانمان که در ایمان آوردن بر ما پیشی گرفته‌اند را ببامرز).

و پیامبر - صلی الله علیه وسلم - می‌فرماید: «برای برادران آمرزش و پایداری بخواهید زیرا اکنون مورد پرسش قرار می‌گیرد» و می‌فرماید: «هرگاه بر میت نماز گزاردید برایش خالصانه دعا کنید».

و صدقه به دلیل حدیثی که در صحیحین از عایشه - رضی الله عنها - روایت شده که گفت: مردی به پیامبر - صلی الله علیه وسلم - گفت که مادرم ناگهان از دنیا رفت و وصیت نکرد و گمان می‌کنم اگر سخن می‌گفت صدقه می‌داد. آیا اگر برایش صدقه دهم پاداش خواهد برد؟ پیامبر - صلی الله علیه وسلم - فرمودند: «آری» به روایت بخاری (۱۳۸۸) و مسلم (۱۰۰۴) و نزد بخاری از سعد بن عباده روایت است که مادر وی در حالی که ایشان نبودند از دنیا رفت، پس گفت: ای رسول خدا، مادرم هنگامی که غایب بودم از دنیا رفت، پس آیا اگر به جایش صدقه بدهم برای او سودی خواهد داشت؟ فرمود: «آری». گفت: «پس شاهد باش که این باغ ثمرده صدقه‌ای برای اوست». (بخاری: ۲۷۵۶).

درباره حج نیز پیامبر - صلی الله علیه وسلم - در پاسخ به کسی که از ایشان در مورد حج پرسید، فرمودند: «اگر بر مادرت قرضی بود، آیا آن را ادا می‌کردی؟» او گفت: آری. فرمود: «پس قرض خداوند شایسته‌تر است که ادا شود». به روایت بخاری (۶۶۹۹) و مسلم (۱۱۴۸).

از آن‌چه گذشت دانستیم که صدقه برای میت سودمند است و ثوابش به او می‌رسد.

درباره نماز به جای میت حدیثی ضعیف روایت شده و امام مسلم در مقدمه صحیح خود از عبدالله بن مبارک نقل کرده که این حدیث را ضعیف دانسته، سپس می‌گوید: «درباره صدقه (یعنی به جای میت) اختلافی نیست».

امام نووی - رحمه الله - می‌گوید:

«این سخن ایشان که «درباره صدقه اختلافی نیست» یعنی آن‌که به این حدیث استناد نمی‌شود اما کسی که می‌خواهد در حق والدینش نیکی کند به جایشان صدقه دهد زیرا صدقه به میت می‌رسد و از آن سود می‌برد و در این باره میان مسلمانان اختلاف نیست و همین درست است. اما آنچه ابوالحسن ماوردی بصری، فقیه شافعی در کتابش «الحاوی» از برخی از اصحاب کلام آورده که پس از مرگ میت هیچ ثوابی به او نمی‌رسد، این مذهبی است قطعاً باطل و خطایی است آشکار که مخالف نصوص کتاب و سنت و اجماع امت است و به آن توجه نمی‌شود. اما نماز و روزه، پس مذهب شافعی و جمهور علما این است که ثوابشان به میت نمی‌رسد مگر آن‌که روزه‌ای واجب بر میت باشد که ولی او یا کسی که ولی میت به او اجازه داده به جایش قضا کنند و در این باره شافعی دو قول دارد که مشهورترین قولش این است که درست نیست و درست‌ترش نزد محققان متأخر اصحاب وی این است که درست است. اما قرائت قرآن، پس قول مشهور از مذهب شافعی این است که ثوابش به میت نمی‌رسد و برخی از اصحابش گفته‌اند ثوابش به میت می‌رسد. گروه‌هایی از علما بر این هستند که ثواب همه عبادت‌ها از جمله نماز و روزه و قرائت و... به میت می‌رسد، سپس نووی این را ذکر می‌کند که دعا و صدقه و حج ثوابش بر اساس اجماع به میت می‌رسد».

در تحفة المحتاج (۷/ ۷۲) آمده است:

«صدقه به جای میت به او سود می‌رساند از جمله وقف قرآن و دیگر اوقاف و حفر چاه و کاشتن درخت، چه در زندگی‌اش و چه از سوی دیگران پس از مرگ وی».

اما بهترین روش‌ها برای سود رساندن به پدر شما این است که بسیار برای ایشان دعا کنید. الله متعال می‌فرماید:

وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا [اسراء ۲۴]

(و بگو پروردگارا آن دو را رحمت کن چنان‌که مرا در کودکی پروردند).

و پیامبر - صلی الله علیه وسلم - می‌فرماید: «هرگاه فرزند آدم بمیرد عملش از او قطع می‌شود مگر از سه چیز: از صدقه‌ای جاریه یا علمی که از آن سود می‌برند یا فرزند صالحی که برایش دعا کند» به روایت مسلم (۱۶۳۱).

اما دربارهٔ صدقه، بهترین جایی که برایش صدقه می‌شود، صدقه برای جهاد در راه خدا و بنای مساجد و کمک به طلاب علم از طریق چاپ کتب یا دادن اموالی که به آن نیاز دارند است.

والله اعلم.